

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَطْلَالٌ وَ دِمْنٌ

نویسنده: دکتر محمد علی عربی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرستان فردوسی

سرشناسه	: عربی، محمد علی.
عنوان و نام پدیدآور	: اطلال و دمن / محمد علی عربی.
وقمیت نشر	: تربت حیدریه: دانشوران رشید، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۰۴ ص.
شابک	: ۸-۵۴-۲۵۸۹-۹۶۴-۹۷۸
یادداشت	: عربی
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: شعر عربی - مجموعه ها
موضوع	: شعر عربی - نقد و تفسیر
رده بندی کنگره	: PJA ۲۵۴۶
رده بندی دیویی	: ۸۹۲/۷۰۸ ۱۶ الف ۴ع

نام کتاب: اطلال و دمن

نویسنده: دکتر محمد عربی

ناشر: دانشوران رشید

تیراژ: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول

تاریخ چاپ: پاییز ۱۳۸۹

چاپ و صحافی: دقت

قطع: رقعی

تعداد صفحه: ۱۰۴

قیمت: ۱۸۰۰ تومان

شابک: ۸-۵۴-۲۵۸۹-۹۶۴-۹۷۸

تربت حیدریه: خیابان کاشانی، کاشانی ۷، پلاک ۵ - تلفن: ۲۲۲۹۹۷۷ - ۵۳۱-۰

مشهد: خیابان راهنمایی، راهنمایی ۲۶، خیابان شهید یزدانیان، پلاک ۱۴

تلفن: ۸۴۱۹۶۶۹ - ۵۱۱-۰ همراه: ۹۱۵۳۳۱۸۶۱۴

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	سخن ناشر
۹	مقدمه

فصل اول: شعر جاهلی

۱۴	شَنْفَری
۱۶	لامیة العرب
۲۴	امرؤ القیس
۲۶	بگذار تا بگرییم
۳۶	عمرو بن کلثوم
۳۷	شراب و شمشیر
۴۸	عنتره بن شداد
۴۹	شتر و شمشیر

فصل دوم : شعر درباری

۵۸.....	مُتَنَبِّی
۵۹.....	فتح نامه
۶۴.....	مدح سیف الدوله
۶۸.....	زاری بر ریع و اطلال
۷۰.....	مدح عضدالدوله دیلمی
۷۵.....	وصف دره بوانات شیراز

فصل سوم : شعر متعهد

۸۲.....	دَعْبِل
۸۳.....	بر کشته کربلا بگرییم
۸۸.....	فَرَزْدَق
۹۰.....	کَلَمَةُ حَقِّ عِنْدَ سُلْطَانِ جَانِرِ
۹۳.....	حَسَن ثَابِت
۹۶.....	غَدیریّه
۹۸.....	طُغْرایی
۹۹.....	لَا مِیَّةُ الْعَجْمِ
۱۰۳.....	فهرست منابع

سخن ناشر:

ادب در لغت نیکو گفتاری و نیکو کرداری و درست بر سفره نشستن و رعایت حد هر چیز است و در اصطلاح به سخنانی گفته می‌شود که از سخنان عادی فراتر باشد و احساس و ذوق و خیال از عوامل سازنده‌ی آن، و به دو صورت نظم و نثر تجلی می‌کند.

در ادب عرب برترین این آثار از تعلقات شروع می‌شود که برای آنان چنان منزلتی قایل بودند که آنها را به آب زر نوشتند و بر دیوار کعبه آویختند و به همین دلیل تعلقات نامیده شد.

شعر بهترین ابزار تفاخر قوم عرب بود و شاعر برترین جایگاه را در میان قبایل داشت، تا آنجا که گاه ارزش یک شاعر قوی از ارزش ریاست قبیله بیشتر بود و در حقیقت فرمان‌روای هیجانات روحی و احساسی قبایل، شاعران بودند. شاعر از سویی محصول و نتیجه‌ی پدیده‌های محیطی خود بود و خیال و احساس و عواطف او با پدیده‌های اطرافش ساخته می‌شد و از سویی تأثیرگذار در احساسات و عواطف و پسندها و ناپسندهای قبیله‌ای، به همین دلیل یکی از

وظایف شاعران به طور خاص در جنگ‌ها تشویق و تشدید تعصبات نژادی و قبیله‌ای بود که در مقابل دشمنان، افراد قبیله‌ی خود را به مبارزه بخوانند.

شاعر عرب دوستدار شجاعت و کرامت و رجولیت بود و برانگیزنده‌ی این خصایص در بین افراد خود. در دوره‌ی جاهلیت که نخستین گروه از شاعران بودند، پسندهای آنان بر محور بادیه و شتر و شراب و زن و حتی گریه بر اطلال و دمن و بازمانده‌ی خاکستر اجاق معشوق می‌چرخید، دنیای او دنیای ملموس و حسی بود و گاهی مضمون شعرش رثای کشته شدگان افراد قبیله‌اش. اگر شعرهای مهلهل و جنگ‌های بسوس را به مطالعه گیریم و یا شعرهای امرؤالقیس را از نظر بگذرانیم این موارد به وضوح در آن دیده می‌شود در شعر شاعر جاهلی مسایل دینی و اعتقادی از جایگاه مهمی برخوردار نیست و به آن پرداخته نشده است.

دومین گروه که حد فاصل بین شعرای جاهلی و شعرای اسلامی می‌باشند مخضرمین هستند که از جمله‌ی آنها می‌توان به حسان بن ثابت و خنساء اشاره کرد. این شاعران دو دوره‌ای از سویی به همان نگرش جاهلیت می‌پیوندند و از سوی دیگر نورانیت اسلام در اندیشه‌هایشان تأثیرگذار بوده است.

در دوره‌ی اسلامی با بعثت پیامبر گرامی اسلام و ظهور دستور العمل‌های نورانی قرآن و پیامبر (ص) شعر تحولی همه جانبه پیدا کرد و ستایش والانیهای انسان و الگوهای ناب عملی آن جایگزین نگرش‌های مادی و کوتاه

بینانه شد و شاعران دوره‌ی اسلامی شعرشان انسانی‌تر و عاطفی‌تر و معنوی‌تر و لطیف‌تر گردید و دلبستگی به جهان مادی کم رنگ شد و جهان معنوی را دلبزیرتر و دوست داشتنی‌تر نشان داد و این گروه بودند که در حقیقت، شعر بیان حقیقت را سرودند تا آنجا که ادبیات دوره‌ی اسلامی را می‌توان بیان هنرمندانه‌ی باورهای اعتقادی دانست در دوره‌ی اسلامی شعر و شاعری، مطلق تأیید نشد بلکه به مصداق آیات نورانی سوره‌ی شعرا فقط شعر متعهد مورد تأیید قرار گرفت و به فرمایش نبی مکرم اسلام بعضی از اشعار حکمت خوانده شد با این شرط خطی بین تفکر اسلامی و الحادی از سویی و شاعر اسلامی و غیر اسلامی از سوی دیگر کشیده شد و مرزی مشخص گشت از شاعران اولیه‌ی این تفکر می‌توان خنساء و قاحدودی حسان را نام برد (حسان با صد و بیست سال عمر و شصت سال شاعری در دوره اسلام اگر چه در حیات پیامبر خوش درخشید اما نتوانست این نگرش مثبت را ادامه دهد و بعدها در دامان امویان افتاد).

از شاعرانی که جانانه علیه ظلم داد سخن دادند و از ولایت حمایت کردند می‌توان به فرزذق و دعبل اشاره کرد و به هر تقدیر به مصداق سخن:

متاع کفر و دین بی‌مشتی نیست   گروهی این گروهی آن پسندند
این نگرش ادامه پیدا کرد.

از جهت ساختار لفظی مطالعه‌ی همه‌ی دواوین شاعران و نوشته‌های ادیبان مفید است و می‌تواند در روشنگری ظرایف و زیبایی‌های زبان عربی و کنایات و تلمیحات و اشاراتی که در آن به کار رفته به ما کمک کند و تسلط بر این ظرایف و اشارات و کنایات، توانایی ما را در درک و دریافت بهتر مفاهیم قرآنی و احادیث یاری نماید و از جهت محتوایی و معنایی قطعاً سروده‌هایی که همراه با درد و درکی از دین و نبوت و ولایت همراه است معنویت اندیشه و اندیشه‌های معنوی را در خواننده فزونی می‌بخشد.

کاری که دوست فاضل جناب آقای دکتر محمد علی عربی انجام داده‌اند آینه‌ای از چنین ساختار لفظی و معنایی است که خوانندگان ارجمند و دانشجویان و دانش پژوهان علاقه‌مند می‌توانند این خط فکری و ساختار لفظی در آثار مندرج در کتاب را به وضوح دریابند خاصه که زحمت حل مشکلات لغوی اشعار را نیز کشیده‌اند و در هر بحث به مصداق سخن خیر الکلام ما قَلَّ و دَلَّ با ایجازی هر چه گویاتر توضیح داده‌اند امید که زحمت ایشان در انجام این کار مقبول درگاه الهی و مفید پیشگاه جویندگان ادب عربی واقع شود.

ان شاء الله

مدیر انتشاراتی دانشوران رشید

محمد رشید

مقدمه :

شعر جاهلی بیان دردها، حمله و گریزها، شکوه از روزگاران و افتخار به نیاکان است. بیابان گرمی و دمخور بودن با حیوانات اهلی و وحشی، از شاعر قصیده سرای عرب شخصیتی صلب و مقاوم با قریحه ای طبیعی و طبعی روان ساخته است.

درد دل با اطلال و دمن هم چون سنگ آتشی زنه ای، دل نیم سوخته شاعر را به آتش می کشد و قصه‌ی پر غصه‌ی شاعر مهجور از یار و دیار آغاز می گردد.. وصف حال او با نگاه حسرت بار بر آثار به جا مانده از دیار محبوب و خاکستر بر جای مانده از کاروان یار این چنین است :

« او می رود دامن کشان من زهر تنهایی چشان

دیگر مپرس از من نشان کز دل نشانم می رود »

و دردمندانه به یار پی وفا می گوید : ای محبوب گریز پای اندکی توقف

کن تا از درد فراق باخبرت کنم .

« قَفَى قَبْلَ التَّفَرُّقِ يَا ظَعِينَا نُخْبِرُكَ الْيَقِينَ وَ تَخْبِرُنَا »

و از آثار بر جای مانده از منزل یار می‌خواهد همنوا با شاعر و شترش
سومین گریه‌کننده باشد.

«أَثَلْتُ فَإِنَّا أَيُّهَا الطَّلَلُ   تَبْكِي وَ تُرْزِمُ تَحْنِنًا الْإِلِلُ»

قصیده‌ی عرب جاهلی متأثر از محیط بیابانی و انس با حیواناتی چون: اسب،
شتر، آهو، گرگس، گرگ و کفتار است.

شعر جاهلی شعر گواهی است. شاعر جاهلی در پی تغییر جهان یا ساختن
عالمی دیگر نیست. او چنین اعتقادی ندارد که: «عالمی دیگر بیاید ساخت و ز
نو آدمی» تنها می‌خواهد با واقعیت به گفت و گو در آید، آن را وصف کند و
گواه آن باشد. نمی‌کوشد تا واقعیت را بیش از آن چه هست ببیند. تنها می
کوشد واقعیت را با آن چه در آن هست ببیند. بدین سان همه چیز در تابلو
صحرا ارزش و معنای خود را پیدا می‌کند از کوه تا ستاره تا آثار دیار... (پیش
درامدی بر شعر عربی، ص ۲۲) غارت شبانه و شبیخون و کشتار دشمنان و افتخار به
این تهورها و بی‌باکی‌ها وجه دیگر شعر جاهلی است که با دقت به تصویر
کشیده شده و توصیفی زنده با عواطفی طبیعی و تصویری راستین از این
زندگی وحشی و بدوی است.

شعر جاهلی تصویر زندگی جاهلی است، حسی است و سرشار از تشبیه‌ها
و تصویرهای ملموس زاینده‌ی تخیلی بدیهه‌پرداز که به یک جست‌بسی هیچ
ارتباطی از اندیشه‌ای به اندیشه‌ی دیگر می‌پرد. (همان‌ماخذ، ص ۲۸) این

تصویر سازی ها در شعر شاعری مُخَضَّرَم چون حسان بن ثابت و شاعری متعهد چون دَعْبَل و مدیحه سرایی دقیق النظر چون مَتَنِّی تفاوت آشکاری می یابد و تصویر و تصور اطلال و دمن بعدها در دربار با شکوه امویان و عباسیان، سیاه مشقی است که بسیار نوشته شده و شاعر کاخ نشین به پیروی از شیوهی قصیده پردازان کهن ناله ای نه از دل در هجران یار برمی آورد. البته در ناز و نعمت «شَعْبِ بَوَّان» جایی برای گریه بر اطلال و دمن باقی نمی ماند.

www.ketab.ir